

Наша історія

ХЕРСОНСЬКИЙ КІНОЕКРАН...

3 історії повоєнного (1944-1952) кінопрокату в області

Рік, що минув, ознаменувався ювілейною датою в історії кінематографу — а саме 120-річчям з дня його народження. 28 грудня 1895 року в Парижі пройшов перший публічний комерційний кіносеанс.

Досить швидко стало очевидним, що кіно, відображаючи життя, водночас має величезний вплив на найрізноманітніші сфери масової свідомості. Тому дослідження історії кінематографу дозволяє краще зрозуміти життя і настрої сучасного йому суспільства.

У Радянському Союзі на державному рівні було належним чином оцінено значення кіно не лише як розважального продукту, але і як потужного ідеологічного засобу. Пропонуємо на прикладі Херсонської області розглянути, як одразу після звільнення від нацистської окупації в період Другої світової війни на місцях відбувалася державна політика у сфері кінематографу.

Джерелом повідомлення стали документи державного архіву Херсонської області, які становлять обширну інформаційну базу для висвітлення даної теми. Насамперед це плани, звіти, різноманітні інформації та листування профільних установ, про які йтиметься нижче, а також рішення з питань кінопрокату обласного, районних, міських виконавчих комітетів рад депутатів трудящих. Значний інтерес становлять стенограми, протоколи зборів і засідань органів КП(б) України та ЛКСМУ — вони, зокрема, цінні тим, що зазвичай зберігають живу і безпосередню атмосферу обговорення.

Кінообслуговування населення нашої області, створеної навесні 1944 року, забезпечували дві структури: обласне управління кінофікації з підпорядкованими районними відділами, а також обласна контора Головного управління кінопрокату ЦСРП. Перші опікувалися кіномережею, другі мали монополію право прокату фільмів на території області.

До початку окупації на території міст і районів, які після звільнення увійшли до складу Херсонської області, нараховувалося 77 стаціонарних і пересувних кіноустановок (51 звукова і 26 німих).

Після звільнення краю від окупації обласне кіногосподарство було практично зруйновано. Обидва кінотеатри м. Херсон — ім. Комінтерну та «Спартак» — потребували капітального ремонту; у восьми райцентрах будівлі кінотеатрів взагалі не збереглися. Апаратура і майно були знищені або розграбовані, кінопересувки вивезені до Німеччини.

Протягом перших пововоєнних років обласним управлінням кінофікації було проведено величезну роботу по відновленню і розвитку кіномережі. Вже на кінець 1944 року в області функціонувало 19 державних кіноустановок (7 міських кінотеатрів, 7 стаціонарних районних кіноустановок, 4 звукові і 1 німа кінопересувка), які за період обслушки лі понад 4 тис. дорослих і маленьких глядачів.

Станом на грудень 1944 року фільмфонд Херсонської обласної контори Головного управління кінопрокату складався з 67 кінострічок. Переважно це були художні патріотичні фільми, знайді в СРСР до або під час війни («Вона захищає Батьківщину», «Морський яструб», «Секретар райкому», «Шит Дуржак» та ін.). Були й документальні стрічки («Сталінград», «Урал кве перемогу»), і навіть запис таджикського концерту «Під звуки димб». На той час до місцевого фільмфонду входило всього 5 закордонних картин державно-союзницькі: чотири американські і одна британська.

У кінці 1940-х років у радянському кіно виробництві розпочалася значимата епоха «сталінського малокартиння», пов'язана з установкою підвищити якість фільмів за рахунок зменшення їхньої кількості. Дійсно, пововоєнні радянські фільми не відзначалися тематичною і жанровою різноманітністю. Дуже мало знімалося комедійних, пригодницьких, музичних фільмів.

Дійшло до того, що в 1951 році в СРСР було випущено лише 7 кінострічок. Тому Головкинопрокат з року в рік пропонував глядачам усе більше зарубіжних стрічок. Підраховано, що за період 1949-1952 років з усіх показаних на радянських екранах фільмів на вітчизняну продукцію припадав лише 31%, а решту прокату займали закордонні стрічки.

З одного боку, в галузі кінообслуговування населення належало всіляко боротися, за тодішнім розпорядком кліше, «з проявами буржуазного націоналізму, космополітизму, низькопокістства перед розлізною буржуазною псевдотуризмою, з аполітизмом і безідейністю». З іншого боку, навіть у такій заідеологізованій державі, якою був пововоєний СРСР, попит диктував пропозицію, а бюджет потребував надходжень. А люди, стомлені лихоліттями війни, голоду і розрухи, хотіли бачити на екранах радість і казку — нехай навіть і чужу.

Треба сказати, що кіносміпатії херсонських глядачів перебували цілком у загальнодержавному руслі: люди охоче йшли на франко-італійську стрічку «Під небом Сицилії», нік на радянську «Це було в Докбасі». Перша давала більше зборів і, відповідно, довше знаходилася в прокаті.

На грудневому пленумі обкому ЛКСМУ 1951 року, де докладно розглядалися ідеологічна ситуація в Херсонській області, заступник начальника обласного управління кінофікації повідомив, що за всім місяцями року в області було показано 38 закордонних фільмів і лише 12 радянських, а до січневого замовлення 1952 року взагалі не потрапив жоден вітчизняний фільм. Тоді ж один із членів обкому обурювався, що за два роки його проживання у Херсоні він не бачив на екранах фільм-лауреат Сталінської премії «Зоря» про подвиг Зігмунда Ленінського, зате тихими демонструються зарубіжні стрічки «Маленька мама» і «Петер». До речі, обидві ці стрічки були зняті у 1934 році (перша — австрійсько-американського виробництва, друга — німецького) і належали до так званого трофейного кіно, захопленого Радянською Армією в Західній Європі. Подібні фільми, звісно, проходили жорстку цензуру, з їхніх титрів різалися назви країн-виробників і називали їх просто «зарубіжними».

Якщо на денних сеансах це зберігався певний паритет симпатій, то на вечірні ставили переважно фільми «легких» жанрів, оскільки вони давали більше зборів. За це працівники кінофікації і кінопрокату на місцях незмінно критикували, звинувачуючи у надмірній комерціалізації.

Незмінною популярністю користувалися мелодрами, комедії та пригодницькі фільми виробництва як країн народної демократії, так і капіталістичних. Кіноафіші того періоду рясніли заманливими заголовками, як-от: «Вежа смерті», «Індійська гробниця», «Під кардинальською мантією», «Пригоди венеціанця», «Сестра його доречого», «Скандал у Клошмерле» тощо.

Така ситуація з глядацькими симпатіями визнавалася ненормальною, однак навряд чи місцеві владні органи могли змінити щось у ній кардинально. Вочевидь, вони не могли і не хотіли зрозуміти справжні причини цьо-

го явища. Тому шукали і знаходили винних: відділи кінофікації, управління культури, керівництва установ і підприємств, партійні і комсомольські організації, батьки і школа взаємно звинувачували одні одних у недостатній увазі до масово-виховної роботи. Вважалося, що ситуацію можна покращити шляхом збільшення лекцій і доповідей, запровадження посад кіноорганізаторів при кінотеатрах, підвищення ідейного рівня кіно-механіків і т.п.

Дійсно, успішність прокату багато в чому залежала від якості роботи кіномеханіків. Станом на 1952 рік їхня чисельність зросла удасятеро порівняно з 1944 роком і становила понад двісті чоловік. Переважно це були молоді люди, у т.ч. багато комсомольців, і на комсомольських пленумах з року в рік критували низький політичний рівень більшості з них.

Робота кіномеханіків справді викликала багато нарікань як з боку населення, так і з боку середнього керівництва. Звичайним явищем були зрив кіносеансів, невідповідність реклами змісту, демонстрація частин фільму в невірному порядку, нетверезий стан на роботі і т.п. Але ж не все залежало від кіномеханіків: наприклад, коли під час сеансу ламалася апаратура, рвалася кіноплівка, фільми були зношені аж до втрати зображення, контора Головкинопрокату не встигала вилучити стрічку зі згадкою про чергове «ворога народу»...

Необхідність виконання державного плану прокату штовхала окремих демонстраторів до пошуків «творчих» рішень, як-от: зібрати гроші за показ і поїхати до його початку, або давати по два сеанси до глибокої ночі, або по декілька разів демонструвати одну й ту саму картину в одній місцевості під різними заголовками.

У плані креативного підходу показові наступні випадки. У Новоітоському районі один винахідливий кіномеханік задля зацікавлення глядацької аудиторії «удосконалював» заголовки біографічних картин: замість «Лександра Попова» пропонував «Партизана Лександра Попова», замість «Академіка Івана Павлова» — зовні так «Партизана Павлова». І коли після сеансу глядачі резонно поцікавились, чому замість очікуваного партизана вони побачили солідного вченого в білому халаті, їм пояснили, що це — перша серія, а ось у другій академік Павлов потрапить у партизани.

Значну складову фільмфонду складали стрічки просвітницького напрямку: науково-природничі і особливо агротехнічні, які, однак, не викликали великого зацікавлення. Управління кінофікації періодично дивувалося, що райони і колгоспи дають мало заявок на фільми сільськогосподарської тематики. Тому їх активно демонстрували на кінофестивалі, ставлячи в один кіносеанс із художніми фільмами і беручи з глядачів подвійну плату.

У грудні 1952 року в Херсоні відбулася конференція кіногладів, учасники якої «...гаряче підтримали один з найважливіших заходів — розширення програм кіносеансів за рахунок хронікальних і науково-популярних фільмів». Серед тем, запропонованих херсонцями, були: вшлягування Восесвіт, походження людини, великі будови комунізму, досягнення радянської науки і техніки, звірства американських окупантів у Кореї і т.д.

У перші пововоєні роки підпреною формою кінообслуговування були кінофестивалі, які мали являти собою «справжнє свято радянського кіномистецтва». Їх проводили декілька разів на рік із найрізноманітнішими приводами: під-

готовки до виборів депутатів трудящих, посівних і збиральних кампаній, святкування річниць та ювілеїв, шкільних канікул тощо. Фільми для фестивалів підбиралися виключно радянського виробництва і переважно історико-патріотичної тематики.

Перший такий фестиваль провели вже у грудні 1944 року у 13 районах. Однак він, м'яко кажучи, не мав того успіху, на який розраховували організатори. Обласне управління кінофікації звинуватило в провалі районну владу, яка халатно поставилася до заходу, не забезпечила пальне для електростанцій і транспорт для перевезення кінокарт. А в Нижніх Сірогозах органи НКВС взагалі зірвали кінофестиваль, уявляючи єдиного кіно-механіка за порушення трудової дисципліни: за словами його начальника, він дві доби без їжі і спочинку ремонтував кіноапаратуру, а потім «...до обиду вплив стакан горілки і від утоми та слабкості сп'янів».

Коли мова заходила про кіно, на всіх рівнях прийнято було цитувати два вислови: бучітимо лєнінський... «...З усіх місцевств для нас найважливіше є кіно» та сталінський «...Кіно в руках Радянської влади становить величезну неочищену силу». З цього начебто випливало, що місцева влада мала приділяти проблемам кіногладів неабияку увагу, однак реальне життя відсувало їх на другий план.

Однією з головних проблем були постійні перебої в постачанні електроенергії та недостатнє забезпечення паливом електростанцій і генераторів. Не вистачало будівельних матеріалів на відновлення і ремонт приміщень для показів. У міських кінотеатрах вечорами збиралися місцеві хулігани, відлучуючи пристойну публіку. Частина сільських клубів використовувалася під овочевосховища, а діючі клуби не завжди мали сидіння, і людям доводилося дивитися фільми стоячи або приносити стільці з собою. На початку 1950-х років понад триста невеличких населених пунктів Херсонської області взагалі не мали приміщень для показу кінофільмів.

Фільми надсилалися по районах найчастіше поштовими посилками, а якщо була можливість — залізничною або водним транспортом. І хоча їх висилали залежно від відстані за декілька днів до показу, однак негода й бездоріжжя часто призводили до запізнення і зривів графіка руху картин. Сутужно було і з транспортом, яким передавали фільми від села до села.

Районне керівництво далеко не завжди мало можливість чи бажання їти назустріч «найважливішому з мистецтв». Ось деякі вислови голів райвиконкомів і секретарів райкомів партії, райфісвідів у скаргх на початковий райвідділ кінофікації: «Тобі немає чого робити, то ти ходиши і набридаєш зі своїм кіном», «Сім літ мак не родив і голоду не було, так і нам потрібне твоє кіно», «Ви гроші за кіно отримуєте — от і наймайте підводи та їдьте, куди вам треба».

Та все ж, незважаючи на труднощі, кіномережа Херсонської області з року в рік стабільно розширялася. З 1944 по 1952 рік кількість державних кіноустановок зросла вдасятеро, обласний фільмфонд збільшився у шість разів, щороку на кінопокази приходило 3-5 тис. глядачів.

Кіно дало більше входило в життя радянського суспільства, а суспільство входило в новий, післясталінський, період свого розвитку.